

Teresia emlékezete¹

SZEMERE BERTALAN

In Memory of Teresia

Óhajtanám illetni kezeimmel csendes sírodat.² Óhajtanám keblemhez szorítani a hideg követ, mely álmomban betakar. Óhajtanám lehajtani fejemet a földre, melyben áldva nyugszol. Sírva óhajtanék borulni fölébe, mint az ősz, mely az elhervadt virágokra esőjét már későn öntözi. Oh! De a zarándok messze földön méri kínos útjait. A száműzötteknek nem szabad örömei, még fájdalmai kútfejéhez sem szabad közelíteni. Emlékezetre van szorítva egész létele!

Ott van Eger, a gyönyör völgye, történeti híró hegyeinek és halmainak közepette, s ott fekszik ő, a szeretett halott, a szentegyház sötét kőalapjai közt. A harangok zengése megindul fölötte méla lármával. Az áhítatos nép tovakodva gyűl be az isteni hajlékba, imádkozván és énekelvén. Az oltár szentsége előtt leborul a kegyes sokaság. Az arany keresztnek hegye a déli torony tetején, mint egy égő láng gyűl ki a nap fényében az ég felé, jelölve annak, hogy Isten e sugárban megjelent a könnyörgők között. Ott nyugszik ő, az imádság és ének e honában. És én a bánatos emlékezet szárnyain sírjához telepedem le az áhítatoskodók közé. És élem az érzékeny szenvedésnek boldogító és öldöklő pillanatait.

1. Jurkovic Mátýásné szül. Comper Teréz gyászjelentése, Eger, 1849. ápr. 15.
Országos Széchényi Könyvtár KNYT Gyászjelentések gyűjteménye (Forrás: PANDeA)

¹ Megjelent: SZEMERE Bertalan: *Szépirodalmi dolgozatok és szónoklatok (A forradalom előtt és után)*. Ráth Mór, Budapest, 1870 (*Szemere Bertalan összegyűjtött munkái* VI.) 30–44.

² Szemere Bertalan anyósa, a bécsi katolikus hivatalnoki-katonatiszti családban született Therese von Comper vagy Komper (1796 k.–1849) Bécsben kivételesen szép szoprán hangjáról ismeretes, az 1820-as és '30-as években többször fellép mint műkedvelő énekművész templomokban, zenei esteken. 1822-ben lesz a Sopron vármegyei Vulkapordányban (ma: Wulkaprodersdorf, Ausztria) született katolikus Jurkovic (Jurkovich) Mátýás (1777–1847), a Magyar Udvari Kancellária udvari ágense, hites magyarországi közügyvéd, 1817 és 1821 között a Theresianum magyarhoni jogot oktató professzora felesége. A Bécsben élnek, három gyermekük születik, Jurkovic Leopoldina (1829–1865), 1846-tól a református Szemere Bertalan felesége, illetve a Leopoldinával közel egykorú László, és az 1840-es években született Ferenc. A Jurkovic család a császárvárosban több helyen bérel lakást, 1843-ban már az Am Hof nevű téren, a neves Collalto-palotában laknak, „ide udvarol” Szemere Bertalan. Jurkovic Leopoldina első gyermeke, Szemere Mária is Bécsben születik 1847-ben. Comper Terézia 1847-ben özvegy lesz, férjét a magyarországi családi birtokon, Pilisszántón temetik el. Nem sokkal később lányához költözik Magyarországra, és a szabadságharc alatt Egerben hal meg kolerában, az egri bazilikába temetik. Comper Teréziáról és családjáról bővebben: GYULAI Éva: Egy bécsi kisasszony mint politikusfeleség: Szemere Bertalanné Jurkovic Leopoldina = *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Philosophica* Tomus XXII. (2018) Fasciculus 1. 52–98., 64–72.

I.

Ősei egykor a szép Franciaországból származtak ki.³ Lakták a magyar földet is. Utóbb a német nép közt telepedtek le.⁴ S Teresia mind a három nemzetnek örökölte erényeit, hibáit egynek sem. Szelleme oly élénk, szikrázó, s társalgása oly bájos, lenge volt, mint egy francia nőé; háziasságát s kedélyességét tekintve, német nőt bámultál volna benne; és szíves, vendégszerető, tevékeny asszony volt ő, milyent Isten csak a barátságos magyar síkon teremt, hol kedves az idegen, ki soká mulat, mint kedves a nyári felleg, mely ha áldott esőt nem hoz, hús árnyékot tart a munkás s a zöldelő vetés hullámai felett.

Nemde, ti már gyakran szemléltetek a réteken a nefelejcsot, melynek világos kék színe örökké vidámon tekint a nézőre? Egy kép, mely az ő hajadonkorát ábrázolja. Hasonlított az ő arculata s tekintete a piros rózsához, melynek közepébe a nefelejcs két szeme csöppent.

Nemde, ti már láttatok árva leányzót gyászba öltözve, ki néhány nap előtt kisérven sírba szeretett szüléit, szent buzgalommal imádkozik térdein a szent kereszt előtt, s ha nem mondana is hangos könyörgést, minden pillanata egy áhítat, minden lehellete egy imádság! Hív képe az ő kegyességének, mely, mint eredeti meleg forrás fakad fel a szívből; eltanulni azt nem lehet.

Nemde, ti már voltatok nők kolostorának templomában, s a sűrűn font rácsozattal gondosan elfedett orgona körül hallottátok az ifjú szűz apáca mi varázshangon s mi szent hevülettel zengi a magasztaló s istendicsőítő éneket, úgy hogy len a templom hajójában elnémul a népnek halk zúgással folyó imádkozása, s e némaság csodálattá és imádsággá válik? Sokszor világított így az ő bájos éneke a magas karzaton, s vezette, mint egy égi sugár menny felé a hívők és könyörgők roppant táborait.⁵

Nemde, ti már gyönyörködtetek a mezők rózsájában, mely az erdők és ligetek magányából kivétetvén, pompás kertbe ültetett, hol csak színe lett szebb, illata lón teljesebb; egyébiránt eredeti egyszerűségében tekint ki bokrainak zöldjéből? A fővárosi lakás, neveltetés, élet nem tett benne más változtatást, mint hogy megtompultak tüskéi, mikre védelmül a vad életben van szükség; különben megtartotta a rózsza azon édes természetét, a mint az a paradicsomból a virágok királynéjával a földre kilépett.

A lélek bánata ide len elkerülhetlen, mint a párolgó köd; ki a földön lakik, ezek által néha-néha körülborítottatik. De ő a csillag természetével bírt, mely magában is ragyog, ha másoknak nem fénylhetik. Ő mindenütt mint a világosság jelent meg, derűt s kedvet terjesztett maga körül. Leánytársai őt a mezők pacsirtájának nevezték, ki most víg dalával, majd szent énekével bájolta el a kört, melyben jelen volt; s úgy gyűlökeztek körülte össze, mint a berekben a zengő körül az énektelen madarak serege, hallgat mind, hallgat fű, fa, virág, elhallgat a szellő is, midőn az az ág hegyén folytatja édes csattogásait.

³ A Bretagne-i Comper faluban ma is áll a Comper-kastély (Château de Comper), amelyet először a 9. században említene, mint Salamon király állítólagos várát.

⁴ A Comper család a 18. században már Ausztriában él, Therese von Comper (Komper) dédapja, a Páduában jogot hallgatott Paul Melchior Comper Bécs város velencei követe, gróf Johann von Colloredo császári titkos tanácsos titkára, majd az udvari hadügyi számvevőség tisztviselője, 1723–1752 között tanácsosa. Fia: Franz Emanuel von Comper, az Udvari Kamara tisztviselője, 1746-ban kap címeres nemességet Mária Teréziától. Az ő fia, Mathias Karl von Komper, 1804-től udvari szállásmester (*Hoffourier*), 1816-tól a Cseh Gyalogezred századosa lesz Therese von Komper apja. 1794 körül veszi feleségül Anna Maria Baumgartnert (1774 k.–1852), három lányt nevelnek Bécsben, Barbara von Comper (1795–1845) egy arisztokrata, Hugo Maria Josef Johann Hayek von Waldstätten báró (1775–1856) felesége lesz, de elválnak, gyermekük nem születik. Nővére, Josepha is nemes férjet kap, ráadásul magyart, a református vallású magyar dobfeneki Sipos (Syposs) Lajost (1800–1841), fiukat, Sypos Mátyást 1829. november 14-én keresztelték a pomázi református egyházban, keresztzülei Josepha Komper nővére: Therese von Komper (1796 k.–1749) és férje, Jurkovicz Mátyás (1777–1746), Szemere Bertalan leendő apósa és anyósa.

⁵ Therese von Komper az 1820-as és '30-as években gyakran énekelt Bécs templomaiban, de a *Museikverein* által rendezett hangversenyeken és egyéb házi koncerteken is. Bár 1822 elején férjhez ment, Jurkovicz Mátyás feleségeként is énekelt még néha. A családi hagyomány szerint Jurkovicz Mátyás Collalto-palotában bérelt lakásának nevezetes szalonjában, az itt rendezett házi hangversenyeken Liszt Ferenc kísérte zongorán a ház asszonyát, Therese von Kompert. Leánya, Jurkovicz Leopoldina jó barátnője volt Liszt Párizsban élő anyjának, Anna Lager-Lisztnek, akit kisfia, Szemere Attila (1859–1905) keresztanyjának is felkért. KÜRTHY Emil: Liszt Ferenc és Szemere Bertalan = *Magyar Figyelő* 1. (1911)/4. 269–271.

Ki nem kedvelte volna tehát Teresiát a művészet s műveltség ez egyszerűségében? Ki nem szerette volna benne azon szép rózsát, mely arcának képében vidáman nyilatkozott? Ki nem csodálta volna benne azon vallásos emelkedettséget, mely hangjának sugáiraiban minduntalan a menny csillagai körül repdesett? Ki nem imádta volna benne azon szent lelket, mely telve volt a kegyesség és erkölcs üdvözítő érzelmeivel?

De ezek mind csak egyes virágzó ágai voltak azon boldog fának, melynek gyökerei táplálékot nyertek jó, nemes és érzékeny *szívéből*.

II.

Kit lelkének hajlamai ideávilág felé vonzanak, az nem szokta magát feltalálni e földön. Annak fájnak az élet bajai, még örömei is fájnak. A menny boltozatának csillágtáborát hasonlítván a házak ablakainak nyomorult világához, az égi phantasia s a valódi élet közti különbség felett keble mélyen elborul. S az ő szíve annyira el volt telve a malasztos áhítat szent tűzével, hogy kolostori életen kívül máshol nem remélt boldogságot, melyben ő nem nélkülözést, nem kínos önmegtagadást, nem szenvedést látott, hanem valami isteni gyönyörnek folytonos élvezését várta. Ő oly titkolhatóan s annyira kedvet érzelni a művészet pályájára, melynek pedig fényes útja a házi boldogság csendes köréből kivezet, hogy mindig egy magas szirtormon vélte magát lebegő szárnyakkal, honnan az ösvény az ég tájéka felé visz, a földre vissza egy sem vezet. Egyik vágy, mi érző, mi nemes szívre mutat; másik, mi eleven léleknek, mi ragyogó képzeletnek jele!

Azonban oltár eleibe vezette egy boldog férj.⁶ És a leány magasztos ábrándjai eltűnedeztek. Az ál-áhítatból megmaradt a szívbeli vallásosság, mely az ég felé a hitnek, a föld felé a jótékonyságnak virágában fejezi ki magát. A művészi szenvedélyből megmaradt ama női bájtápat, mely a férjnek minden eseményből egy örömet, minden naptól egy ünnepet csinál, s a ház szűk körében egy egész világot teremt a boldogságnak. E szerint a kolostor elvesztett benne egy zengő virágszálat, kinek éneke sokáig uralkodott volna a templom szent oszlopai közt, hitet idézvé el a kétkedők szívében, s könnyet szemében azoknak is, akik szenvednek, és azoknak is, akik boldogok. E szerint őt elvesztette a művészet is, mert vele nem járt azon úton, hol a dicsőséget szerzik, csak annyiban használta, a mennyiben általa a házi élet kellemeit növelhette. Megnyerte őt a *családi élet*, hogy mint nő és anya szolgálja példányképpen mindazoknak, kik őt közelről ismerték.

⁶ Jurkovics (Jurkovich/Jurkovits/Gyurkovits) Mátyás (1777–1847) a Magyar Királyság lakosaként, az Esterházy hercegek kismartoni uradalmának falujában, a Sopron vármegyei, főként katolikus horvátok által lakott (ezért Krabatisch Prodersdorff, azaz Horvát-Prodersdorf néven is ismert) Vulka-Pordányban (ma: Wulkaprodersdorf, Ausztria) született, ahol az 1767. évi úrbéri összeírás szerint több Jurkowitsch nevű jobbágy is élt. Kérdés, a család hogyan emelkedett fel az udvari szolgálattól. A 18. század első harmadában több vulkapordányi Jurkovics is lateinerként építi karrierjét a Magyar Királyságban. Jurkovics Mátyás ún. udvari ágens vagy ügyvivő (*Hofagent*) volt a bécsi Magyar Udvari Kancelláriánál, azaz egyfajta ügyvéd, aki az udvarnál gazdag, főként arisztokrata ügyfeleket képviselt, megbízását maga a császár hagyta jóvá; egyben a Theresianum Királyi Akadémia jogászprofesszora, 1817–1821 között „magyarhoni jogot (*Jus Patrium*)” adott elő. Így az udvar hűséges szolgáljaként fivérével, Mártonnal éppen 1824-ben lesz magyarországi földbirtokos, egyben magyar címeres nemes *pillisszántói* prédikátummal. 1824. november 12-én Gyurkovics vagy másként Jurkovics Mátyás és fivére, Márton ugyanis birtokadományt kap I. Ferenc királytól a magyarországi Pillisszántó falura, amelyet 37 111 Ft és 50 + 1/8 krajcárért vásároltak. Pest vármegye új birtokosát és „donatarius” nemesét, Jurkovics Mátyást az 1825. november 18-án Pesten tartott közgyűlésén iktatta be, a beiktatásról szóló igazolást a nemeslevélre is felvezették. A táblabírósgot azonban már fél évvel korábban elnyerte, igaz nem Pest, hanem Temes vármegye törvényszéki ülnöke lett. Pillisszántón 1825. július 12-én végbement beiktatására a kor ismert alkalmi költője, Vitkovics János jelentetett meg üdvözlő verset. 1822. február 19-én veszi feleségül a bécsi osztrák Therese von Compert, három gyermekük születik: Leopoldina, László és Ferenc. A Jurkovics-fivérek Pillisszántó földesuraiként falujukban kastélyt is építenek (az épület ma óvoda), sőt birtokuk temetőjében épített kriptájukat szánják családi temetkezőhelynek. Jurkovics Mátyást ide is temetik 1847-ben, miután egy évvel leánya, Jurkovics Lepoldina és férje, Szemere Bertalan Sándor bécsi esküvője (1846. április 20.) és alig fél évvel unokája, Szemere Mária szintén bécsi születése (1847. január 25.) után, badeni (Baden bei Wien, Ausztria) nyári palotájában hunyt el 1847. június 17-én, az elhalálozást a badeni Szent István-plébánia anyakönyvébe jegyezték be. Temetése azonban, feltehetően végrendeletének megfelelően, nem itt, hanem pillisszántói birtokán ment végbe 1847. június 22-én.

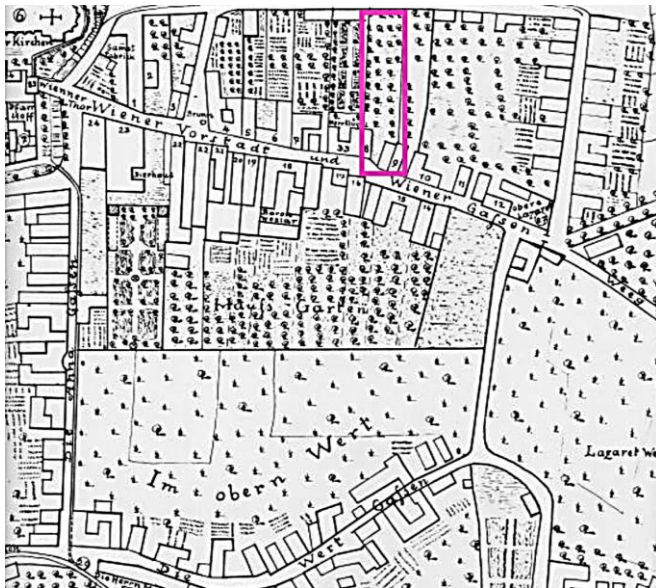
Az élet hasonló a nappalhoz; mint ez, hol fénnel, hol borongva jár fejünk felett. Ő boldog volt, azonban sorsa e részben nem különbözött más halandókéétól, bánat és kéj, kéj és bánat nála is váltogatták egymást. De ő a szerencsében is érzékeny, a szenvedésben is derült maradt. Olyan volt ő, mint a nyári rózsafelleg, teljes, de könnyűded, melyből a szél minden gyöngye nyomása könnyet hullat, s melyet a nap legkisebb sugára tüstént ismét átvilágít. Szíve hamar megnyílt a búnak, s hamar az örömeink is. S oly őszinte volt fájdalomában, mint örömeiben, – a temetőben csókolta a hamvakkal vegyült földet, a menyegzőben víg koszorúval ékesítette fel halántékait.

Viseletében férje őszinte, érzéseiben tiszta, akaratában nemes volt, de a zord jellemek közé tartozott. Én mindig úgy képzeltem őt a fővárosi életben, mintha egy agg, izmos, terepélyes, szabadon nőtt tölgyet látnék piaca közepén; meglepve és csodálattal tekint fel az ember a hatalmas erdei fára a metszett, a törpe ágúak közt.⁷ És ha lombjai közül néha szél kerekedik, Teresia nyájas, okos türelemmel engedett annak szabad utat, mint a búzatenger, midőn a vész terhe alatt süllyedve és emelkedve hullámozik, – míg végre a női engedékeny hatalom felegyenesedett, s lábainál a szél szelíd nyögés közt borult le, kimúlván.

Sokan vannak, kik őt házi körében ismerték, és még évek múlva is sokan lesznek közülök. Mert ő minket még nem régen hagyott itten, s róla, vidám arcáról, mosolygó szeméről, élénk kedvéről emlékeztet, alig tudjuk elhinni, hogy ő közöttünk nincs többé. Azok jól tudják, kik őt ismerték, hogy ő királynéja és nemtője volt házi ünnepeinek. Midőn vendégeit körüljárta, egy bújbájos hálózattal látszott azokat összefűzni a kedv és kéj koszorújába. Örömeiben, kedvében osztozott mindeniknek, s boldogságát mindenikkel megosztotta. Mint egy hív kertészné ültetgette köröskörül keblökbe az élv növényeit. Hasonló volt az ő lelke azon szép bokrétaéhoz, mely fején virágozván, nem neki magának, hanem azoknak illatozott, kik társaságában éltek. Ő csak hordozója, árulója volt az örömeink, saját szívéből kimerítette, hogy másoknak kínálhassa.

Azok jól tudják, kik őt ismerték, hogy házában helyet nem talált, mi vagy külsőleg szép vagy erkölcsileg jó nem volt, s ez körülrte egy sajátságos harmoniát képezett; hogy ő, mint az anyaméh kedélyes csenddel s példás rendtartással kormányozta házasszonyi világát; minden dolognak megvolt a maga neve s a maga helye, s minden dolog mindig a maga helyén volt, és a rendnek nála nemcsak jónak kellett lennie, hanem szépséggel is kellett bírnia. Laka mint méhkas nézett ki, a rend és sor benne gyönyörű vala, a méznek édessége pedig állott ama vallásos erkölcsiségből, művészi ízlésből és szíves vendégszeretetből, mely benne mint a háznak levegője megtelepedve volt. Azok jól tudják, kik őt ismerték, mi gondosan bánt azon bőséggel, mellyel a gondviselés megáldotta. Mint az okos mezőőr, ki az illető csatornából nem ereszt ki több vizet, mint amennyi arra megkívántatik, hogy a fűvön kívül szépségképen itt-ott virágok is teremjenek rétein. Ismerte a kéjelmet, a szépet kedvelte, a fényűzés soha nem tántorította el. S midőn körülrte összeroskadtak az erőködő családok, neki a segedelmezés szomorú kötelessége maradt fenn, de ez nem azon morzsákból telt ki, melyek asztaláról lehullottak, ott nem volt felesleg, hanem azon részből, mit szíve aggódó érzéssel azért takarított meg, hogy másokkal jót tehessen.

⁷ Szemere Bertalan 1851. januárjában ezt írja Párizsban apósáról, aki egykor fiát, a Szemere szerint érdemtelen Jurkovics Lászlót szeretetben és megbecsülésben leánya, Leopoldina, Szemere felesége elé helyezte. A naplóbejegyzés szerint Jurkovics László 1849/50-ben Pesten sem támogatta nővérét, amikor Szemeréné egyedül maradt Magyarországon kislányával és születendő gyermekével (igaz, az apja távollétében született és 1850. március 21-én a pesti belvárosi plébániatemplomban Teréz Ilona Leopoldina névre keresztelt, majd 1850. május 11-én a kerepesi temetőben eltemetett kislány egyik keresztszülője Jurkovics László volt, a keresztyanyaságot Barkassy született Tüköry Hermine, azaz Barkassy Imre (1805–1872) egykori udvari ügyvivő, Szemere barátja felesége vállalta): *És a testvér, Laczi, mint hálátlan, szívtelen, rossz volt páratlan jóságú anyja iránt, – ő iránta, az elhagyott nő [Leopoldina] iránt is az. És szegény jó ipam, aristokratikus nézetből, kinek különben sem neve, sem neveltetése, sem lelke nem volt az, csak törvénytudománya, e fiút leánya, e tökéletes gyermek, e ritka teremtés felett boldogító világilag. Ez bántott engem egykor. A rosszat jutalmazni a jó felett, ezzel soha sem tudok kibékülni. Sőt azzal is nehezen, jutalmazni a jót, ha különbséget a gyermekek közt kell tenni.* In: *Naplóm száműzetésében írta SZEMERE Bertalan I–II.* Ráth Mór, Budapest, 1869 (Szemere Bertalan összegyűjtött munkái I–II.) I. 87.

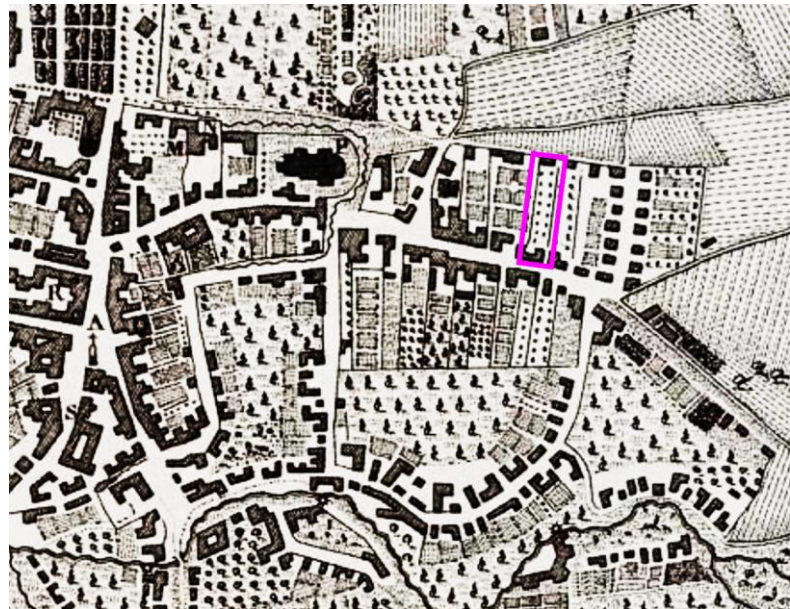

2–3. A Wienergasse (később Antonsgasse) Baden 1795. évi és 1821. évi térképein a Jurkovics-palota telkével.

Forrás:

R. MAURER: *Die Wiener Vorstadt. Antonsgasse und Annagasse im Lauf der Jahrhunderte. Baden: Rolettmuseum, 2005. 1. és*

A. de LABORDE: *Voyage pittoresque en Autriche I–II. Paris, 1821. I. alapján*

Azonban bár ő nagyvárosban növekedett fel, bár tudta élvezni egy birodalmi székhelynek tiszta, pompás, néha szédítő kéjeit, teljesen boldognak magát csak a mezei élet csendes nyugalmaiban érezte.⁸ Ott, hol egy virágcsészéhez hasonlított udvara, melyet játékos tarkaságban folyt körül az illatozó violák, rózsák, folyókák, ibolyák szivárványos tengere. Ott, hol kies telkét élő zöld sövény kerítette be, mely nem taszít vissza, mint a magas, hideg kőfal, hanem barátságosan inti közelebb a szíves látogatót. Ott, hol gazdagon gyümölcsöző kertén hangos csörgéssel futott végig a mély patak, s orgonák, rózs- és szomorúfűzfák lombos ágai közt egy kicsinyke tavat képeze, mely családjának fürdőhelyül szolgált. Ott, hol lakára, a szelíd hegyoldalban, bánatos sötétséggel dőlt a fenyőerdő, s estenkint lassú morajjal bocsátá el illattal tölt egészséges szellőjét a hús alkony és hajnal szárnyain.

⁸ A nevezetes Bécs melletti fürdőhely, Baden (Baden bei Wien, Ausztria) észak-keleti részén, a Bécs felé vezető úthoz vezető utcában fekvő Antonsgasse (1835 előtt: Wienergasse) 173. sz. házat, a szomszédos Antonsgasse 172. sz. házzal együtt (ma: Baden bei Wien, Antonsgasse 13–15) 1836-ban vásárolta Jurkovics Máttyás 4400 konvenció forintért és 100 Ft-ért, hogy bécsi lakásuk mellett a Wienerwaldban nyaralót létesítsenek. A két szomszédos ingatlant 1843-ban kötötték össze, ekkor épült fel a helyiek által Jurkovics-palotának (*Palais Jurkovits*) nevezett emeletes badeni kertes nyaraló, amely a Jurkovics család, s főként Jurkovics Mátyásné kedvelt nyári tartózkodási helye lett, ugyanakkor magyarországi tartózkodásuk alatt a Pózsonyhoz közeli Pilisszántón felépített Jurkovics-udvarházat használták. Szemere Bertalan mind a badeni, mind a pilisszántói vidéki házat meglátogatta 1844/45-ben, amikor Jurkovics Leopoldinának udvarolt.

Ott, hol egy alacsony kápolnának, melyet egy hársfa árnyékai közé rejt el, mindig nyitva találta ajtaját, hogy fohászokdassék azon szegény oltár előtt, mit a véletlen különösségeinél fogva a nagy Correggio műve ékesít.⁹

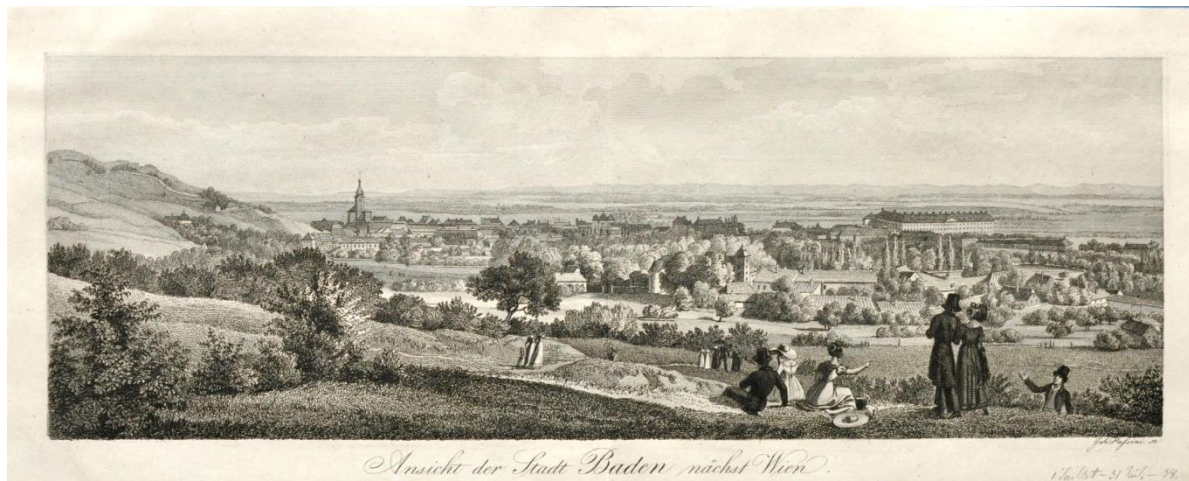
4. Az egykori ágostonos, majd császári udvari templom, a Frauenkirche Baden bei Wienben
(Forrás: wikipedia)

5. Correggio képeének másolata a badeni Frauenkirchében. Claudia GLAMMER felv. (2019)
(Forrás: www.google.com/maps)

Ott, hol minden szegényt ismert, kit segíteni kellett, s kit felsegíteni oly parányisággal lehetett; hol minden beteget felkereshetett, meglátogathatott, vigasztalhatott, s maga nyújthatta kézi gyógytárából azon szert, mi elég volt a természet működését újra megindítani s visszatéríteni a távozó egészséget; hol ő minden gyermeket ismert, s őt minden gyermek ismerte, ki tőle, ha éhezék, ételt, ha szomjúzék, italt, ha fázék, öltönyt kapott, s virágot néha ünnepnapokon, könyvet olykor tele szent képekkel és alázatos imádságokkal. Akik aztán ártatlan elméjökkel, és a sok jók után, miket róla hallottak, miket tőle élveztek, s azon szelíd, nyájas szépség szerint, melyben közöttök megjelent, azt hitték: az ő képe azon szent asszonyé, ki az oltáron ábrázolva imádtatik.

⁹ A badeni Frauenkirche Maria die Glorreiche (Dicsőséges Boldogasszony-templom) középkori eredetű, eredetileg az ágostonos remeték kolostortemploma volt. Bécs török ostroma, majd egy 1714-ben bekövetkezett tűzvész súlyosan megrongálta, és az 1740-es években barokk stílusban újjáépítették. Az ágostonos kolostort, utánpótlás hiányában, az utolsó perjel, Joseph Legerer zárta be 1812. február 4-ben, pár hónappal később a kolostor és temploma leégett, és a romos épületeket I. Ferenc császár szerezte meg, majd 1827-re a templomromot udvari templomként (Hofkirche) újjáépíttette. Az egykori kolostor déli részén Joseph Friedrich von Haan báró (1777–1834) felépíttette a ma is álló Floravilla nevű klasszicista épületet, amelyben Ferenc császár lánya, Mária Lujza egykori francia császárné lakott. A reichstadti hercegnek 1828-ban a badeni Frauenkirchében volt az első áldozása. A kolostorépület egyik részét a badeni főtéren álló császári házhoz csatolták, a másik rész 1866-tól a helyi reálgymnáziumnak adott helyt. Az egykori császári udvari templom 1919-től a badeni Szent István-plébániatemplomhoz tartozik, mint filiálé. A Madonna Szent Györggyel c. festményt eredetileg Antonio da Correggio (1489–1534) festette 1530 körül a modenai Szent Péter-templomnak, a képet ma a drezdai Régi Képtár (Gemäldegalerie Alte Meister) gyűjteménye őrzi. A Correggio-kép badeni másolatát valószínűleg Girolamo da Carpi (1501–1556) készítette, és a 18. század végén már az egyik bécsi gyűjteményben tűnt fel, majd 1825-ben a Badenben született von Haan báró vásárolta meg az újjáépített badeni Frauenkirche számára, ahol 1830-tól a főoltár képeként szolgált. A kép ma az oldalkápolna falán függ, a jelenlegi főoltárképet (Maria in der Herrlichkeit) Anton Pretter alkotta 1830-ban.

6. L. J. PASSINI: Baden látképe, 1839. Rézmetszet
(Die Umgebungen Wien's. Historisch-malerisch geschildert. Wien: C. A. Armbruster, 1839. alapján)

Csak itt volt ő teljesen boldog, hol a világ nem volt nagyobb, semhogy azt egészen ne ismerhesse, hol a szerencsétlenek nem voltak többen, semhogy mindazokon ne segíthessen. Csak itt volt ő teljesen boldog, ha békés laka körül minden fán egy fészek, minden fészekben szabad madár ült, s magasztalta azt, ki zengeni megtanította; hol érzékeny lelke párologni látta illatát a virágoknak az ég felé, honnan szellő és harmat képében titkos utakon származtak; hol naponkint szemlélte este a sötétből, mint lép ki a csillagok ragyogó serege a teremtőnek hírnökeiképen s hajnalban mint múlik el mindez, mint álomkép, buzgó érzésbe merítvén el a lelket fölséges támadásával s halotti lehullásával. Sehol másutt, csak itt volt ő teljesen boldog, hol háborítatlanul imádkozhatott az égben Istenéhez, hol szakadatlanul ölelhetette s ápolhatta azt, mit a földön legjobban szeretett, – gyermekeit.

Nem mondom én, hogy e földön nincs oly hív és szerető anya, mint ő volt. Az anyák természete szeretni, mint a virágoké illatozni. S ki tud a virágok közt sorozatot csinálni? Ki tud elsőseget adni az illatoknak egymás közt? Én csak azt mondom, oly hív és szerető anyát az életben én nem ismertem.

Ő, mióta anya volt, magának mintegy megszűnt lenni, csak gyermekeiben élt. Gondolkodott csak érettök, érzett csak irántok, a jövődében csak az ő jövődjök érdekelt. Mindenét nekik adta, de az nem áldozat volt, hanem szeretet. Egyénisége tökéletesen feloszlott az anyában. Midőn este lefeküdt, szemei ébren maradtak, mint a csillag, mely őrt áll s virraszt a gondviselés által alájegyzett ház felett, midőn reggel ágyából fölkel, mint felhő kélt ki, mely a völgyből azért emelkedik fel, hogy termékeny esőjével áldást árásson vidékére.

Sőt több hűség volt benne, mint mennyit maga a természet követel. Sőt lángolóbb s magát felejtőbb szeretet, semmint mennyit a bölcs javallhatna. De ki kárhoztatja ama vallásos buzgót, ki örökké a feszület előtt térdel, s lábai alól a föld mintegy elfordulván, ég és menny közt lebegve, csak imádkozik, csak könyörög, csak jót kér s jót akar? Végre is hajlandók vagyunk hinni, hogy az ilyen az istenséghez közelebb áll, mint mi, mások. De ki kárhoztatja a hazafit, ki magasztos lélekkel, de talán szükség, minden esetre haszon nélkül feláldozza magát a haza szent nevében? A nemzet mégis emléket állít neki, s a szent hűségnek hódolatára borul. De ki kárhoztathatja a jótevőségben pazart, ki mindenét elosztván, közel jár ahhoz, hogy maga jusson az ínségnek koldusbotjára?

A világ csodálattal szemléli a nagy lelket, mely mindenről megemlékezvén, csak magáról feledkezett meg. Az ő anyai szeretete csak a végtelenségben lelt határt, ott, hol az erő már gyöngeséggé válik, hol vétkezni csak az erényben lehet, hol a szeretet már hibázni kezd.

Oh, mily fájdalmat szenvedhet ilyen anyai szív, ha nem hálátlansággal, az nem számol hálára, hanem hidegséggel találkozik. Oh, mi mondhatlan kínok által marcangoltatik, ha gyermekei közül kiválogat a halál, avagy őket betegség látogatja meg! És ő e mondhatlan kínokat sokszor szenvedte. Hosszú hónapokat sokszor töltött gyermekeinek betegágya körül. S mintha egy szellemi nemtőnek tulajdonait öltötte volna magára, mintha a természetnek testi szükségéitől felmentette volna valami láthatlan erő, az álom helyét nála pótolta egy rövid szendergés, mely futólag alig illette szemeit, az étel és ital helyett az anyai hív gond öröme és bánata által tápláltatott. Ha nem látja vala szenvedni szülötteit, gyönyörrel töltötte volna be szívét a fárasztó ápolás, mert általa azokhoz köttetett, akiket mindenek felett szeretett. Azt érezte, hogy a léleknek vannak szenvedései; de hogy örömei is vannak, azt ilyenkor elfelejtette, nem varázsolták őt ki sem a társaság kecssei, sem a ragyogó nap, sem a virágzó természet, sem a zene és ének, még a templomi áhítat sem, mert a temető is megjelent a természet e képei közt s körülötte a halotti ének sötét búja. Beteg gyermekeivel bezárkózott mintegy a koporsóba, s a feltámadást ünnepelte, midőn velök újra megjelent.

Hányszor nem hallottam az életben a hív anyát azon madárhoz hasonlítani, mely felszaggatott melléből táplálja kicsinyeit! De én e képhez hasonlóan csak őt ismertem. Örömeivel éltette gyermekeit, a bűt, bánatot magának tartotta meg. S mintha mindig nyitva akarta volna szívének dagadozó erét tartani, hogy vére belőle szakadatlanul folyhasson gyermekei számára. Oh, ezt, e kegyetlen szeretetet látnom nekem kibeszélhetlenül fáj. Oh! Az természetes, hogy az ilyen folyvást vérző és tápláló szívnek el kell hervadnia. S az elhervadt szívnek edénye a sír. És *annak* új életét s virágait nem láttuk mi, kik itt maradunk a földön, mert azok a mennybe hajolnak át.

Gyermekeit ő egyenlően szerette. Az anyai szeretet saját ösztöne és lángolása által határozta meg, épen nem függ annak érdemeitől, akit imád. Az igaz anya csak egyenlően szerethet, mint Isten, kinek érdek nélküli jóságát és szeretetét képviseli a földön. De ő leányában volt legboldogabb. E két nőalak úgy állt egymás mellett az életben, mint két rózsa, az egyik már kinyílt, a másik még bimbó. Szülötte ez amannak avagy testvére? Színök hasonló, illatjok ugyanaz, s bár más gyökéren nőttek, egy bokor ágai közül néznek ki, s hasonló levelek zöld lombjai övezik őket köröskörül.

Anya és leány közt ilyen gyöngéd, ilyen nemes, ilyen egymást boldogító viszonyt én soha nem láttam. Képzetelem sem volt róla, míg őket nem ismertem. Az anya mindig mint barátné szólt, s leánya az anya tanácsait hallgatta benne. A leány pedig vele, mint idősb testvérével bánt, ki egyszersmind barátnéja, sőt szívének szerelmese. Elméjükben támadhatott két különböző gondolat, de az mindig egy akarattá olvadt össze. Csak az volt közöttök titok, mit egyike sem tudott, különben közös volt örömük, de közös bánatjuk is; minden szenvedésen, minden reményen lelkiismeretesen megosztottak, ha az még oly parányi volt is. Itt két alakban csak egy gondolat, csak egy érzélem, csak egy lélek lakott, s én nem tudom őket másként képzelni, mint az isteni örömű gráciákat, kik örökös ölelkezésben jelennek meg előttünk. Hiányzott a harmadik. Igen, az Clotilde¹⁰ volt, ki a halhatatlanság fényes útján előre menve, testvéri szerelmökben már csak az égből gyönyörködött.

¹⁰ *Chlotild halva született.* In: *Naplóm száműzetésében írta* SZEMERE Bertalan I–II. Ráth Mór, Budapest, 1869 (*Szemere Bertalan összegyűjtött munkái* I–II.) I. 250. Szemere Bertalan és Jurkovich Leopoldina második kislánya 1848. március 26-án született Bécsben, koraszülött volt, rögtön születése után meghalt, és március 28-án a bécsi matzleinsdorfi temetőben temettek el. A bécsi Am Hof-plébánia születési, illetve halotti anyakönyvébe nem írták be a keresztnévét, de a Szemere családban Klotildként emlékeztek rá.

7. Ismeretlen művész: Therese von Comper, Bécs, 1830.
k. Vásson, olaj. Dr. Magyar Bálint tulajdona
(†Kulcsár Géza felv.)

8. Kozina Sándor: Jurkovic's Leopoldina, 1846.
Magyar Nemzeti Galéria, ltsz. 61.34–T
(†Kulcsár Géza felv.)

Bár többnyire kettecskén voltak, nem éreztek hiányt magok körül, mert azért nem hagyták ők el a világot sem, magányukban is az élet mintegy melléjük telepedett le. Egymásban mindent bírtak: az élvezetnek kimeríthetlen kútfejét bírták. Oly mohó gyönyört éreztek egymás társaságában, mintha csak rövid idő óta tartana ismeretségük, s oly szükséges lett egyik a másiknak, mintha soha sem fognának elválni. Lelkük mindkettejüknek egyképpen érzékeny s fölötté fogékony volt az örömrre és a bánatra is, s másrésről ők oly vidám, oly nyájas, sőt dévaj életnézettel bírtak, hogy szemüknek azon sugára, melylyel a tárgyakat felfogták, ugyanazokat egyszersmind némi vidám varázsszínbe öltöztette. Egy fűszál, mely ablakukban télen kizöldellt, a tavasz egész gyönyörét éreztette velök; egy lomb, mely ott lehullt, egy virág, mely elhervadt, az ősz minden szomorúságaival elborította; egy levél, mely friss hírt hozott nekik, bevezette őket eleven képzeletöknél fogva a külső életbe anélkül, hogy vele érintkezésbe jöttek volna, úgy, hogy ők ketten mint szögletbe állított két tükör, a világtól távol is benne is, de csak egymás által gyönyörködhettek. Szobáikban, melyet ritkán hagytak el, úgy éltek ők, mint két méhecske, mely egy virág szűk kelyhében is hosszú időre talál munkát és életet. Vannak testvérek, kik test által levén összenőve, ennek fájdalmait is, kéjeit is egyszerre érezik; ők lelkileg voltak ekképen összeforrvá, együtt éreztek, együtt képzelődtek, együtt akartak; – a szellemi rokonszenv volt ez legmagasabb mértékében, a szerelem volt ez legteljesebb és legtisztább összeolvadásában.

Együtt találta őket az élet minden pillanata, a házon belül és a házon kívül, a kedv úgy, mint a bánat, a nap úgy, mint az éjjel. Együtt mentek részt venni az élet minden örömeiben és ünnepeiben. Együtt mentek sírni kedveseik sírdombja felett. Együtt virrasztottak betegeik körül, mint két mécs, melynek egyike meggyúl, midőn a másik el-elfogy. Együtt osztottak a ház gondjaiban, együtt készítették azon ezer apró családi terveket, mikből naponkint annyi teljesül, annyi elmúlik. Együtt jártak a templomba imádkozni, könyörögni. Együtt keltek, együtt feküdtek, együtt voltak hibásak, együtt éretnyesek, mert mindig együtt gondolkodtak, együtt éreztek, együtt és egyet cselekedtek.

Őket az élet soha sem választotta el, csak a halál; de feltámadni ismét együtt fognak.

Oh! Kedvesem, midőn te anyádat elvesztéd, a gondviselés által a legkeservesebb kinnak próbájára tétetél. Benne szellemed egy részét vonta vissza magához a teremtő; szíved megvan, de az ketté repesztve dobog kebledben; az öröme, a bánat, életed forrásának fele kiapadt s azon irtózatoss állapotban érzed magadat, mint aki örökös és elválhatlannak hitt árnyékát hirtelen eltűnve látja maga mellől. Borulj le mély fájdalommal s mondj hálát Istennek azért, hogy ily anyától születned, neveltetned s vele éljed engede! Hívd össze testvéreidet is, s mind boruljatok le sírjánál, s ha nappal lesz, emlékezzetek, hogy mint a nap a földért, úgy ő csak érettetek lángolt; s ha éjjel lesz: fejetek felett reszketve láttok ragyogni egy csillagot, emlékezzetek, hogy az ő; mert bár nem segíthet rajtatok magas tehetlenségében, őrködve ő tekint le rátok belőle s összetett kezekkel alázatosan imádkozik boldogságtokért az úr színe előtt.

9. Barabás Miklós fényképész műterme: Szemere Bertalané, Pest, 1864. Fénykép, magántulajdon

III.

Ő a békét szerette s a házi élet csendes folyású boldogságát. De a háború irtózatosan jött el, s veszedelmeinek lón áldozata. Katonák érckarjai emelték sírboltba. Hadi zene tárogató hanggal kísérté oda. A polgárok a had és nyavalya elől félrevonultak. Mint midőn egy csapat utolsó bajnokáig elhullván, a zászlót idegenek veszik el s tűzik emlékéül a nagy sírdomb fölébe, ő benne a béke fehér zászlóját a katonák áldozatul a halottaknak nyújtották.¹¹ Azóta ott nyugszik a sírboltban az egri főegyház alatt. Némán nyugszik ott. A szent mise naponként mondatik a templomban fölötte, mintha mindenik lelkéért is mondatnék; az ének és imádság folyása pedig soha sem szűnik meg az örökké égő lámpa körül; – ő nem vehet részt benne, de a zengés közben itt ő édesen, *talán* gyönyörködve is aluszik.

*

Ő engemet nem szült. De szülte azt, ki engem boldoggá tett. Így sorsom csillagaként tűnt ő fel fejem fölött. Mióta nem ragyog fölöttem, életem keserű bujdoklás lett haza és szerencse nélkül. S azóta bujdoklám keleten, megjártam Ázsiát, közel voltam Afrika partjaihoz, a tengeren hányt vetett a vész, s most itt, a Marseille-i szép öbölben, egy szirttetőn ülök egyes-egyedül. Édes hazám ott van keleten, honnét a nap indulni szokott, imádó tekintetem felé fordul. De nem szabad meglátnom sem, számkivetett vagyok. Bevárom, míg eljő a szél, mely keletnek veszi útját, annak a fejedelmek nem szabnak sem ösvényt, sem irányt, az elviszi köszöntésemet boldogtalan hazámnak, és sóhajtásomat, imádságom s áldozatomképen leteendi a sírhalomra, melyben nyugszik: *a legjobb anya*.

10. Az egri székesegyház az 1857. évi felszenteléskor. WERFER Károly (Kassa, 1837) lithográfiájával, részlet.
Albertina, Bécs (Forrás: Bildarchiv Austria. www.bildarchiv.austria.at)

¹¹ Jurkovic Leopoldina harcok elől menekülő anyja, Comper Terézia – akinek egyébként 1849. április 4-én Jászberényből azt tanácsolja Szemere, hogy a Pest megyei Bugyi felé menjen, hiszen az Vay-birtok, és valószínűleg Vayné, azaz Geymüller bárónő (a kis Szemere Mimi keresztanyja!) is éppen ott tartózkodik (Vö.: ALBERT Gábor: Szemere Bertalan és Dina. Leánykérés, házasság és család egyesítés (1845–1850) = *Somogy* 26. [1998]/2. 157–168.) Özvegy Jurkovic Mátýásné Therese von Comper 1849. április 15-én a kolerának esett áldozatul Egerben, és mint kivételes presztízszű elhunytat, hiszen veje Felső-Magyarország teljhatalmú kormánybiztosa volt, a főszékesegyház kriptájába temették. Koporsóját katonák vitték katonazene kíséretében a bazilika sírboltjába